

תוכן העניינים

ט	תודות
1	פתח דבר
5	מבוא
8	חוכמת הלב, חכמי לב, חכמות לב
11	סולם העלייה
15	סוד, צפון הלב
17	התעוררות, היפוך הלב
18	ההתעוררות שלי
23	התובָּה של משה
28	סיפורי מסע, סיפורי אהבה
28	א. דוכיפת, ציפורים, סימורג
29	ב. פגישה עם נוצה
31	ג. מסע ודרך
32	ד. לונדון, טווידי
35	ה. שיח' סמֵעֵאן
37	ו. החיים יקרים, יונוס אֶמְרָה
40	ז. דת האהבה

- 42 לחכות על מפתן האהבה
 42 א. עניין שסופו להסתיים בקרוב
 44 ב. יום הברית
 47 ג. האהבה כואבת
 49 ד. תהום של אש

- 53 הזמן הוא הרגע, הרגע הוא הנצח
 53 א. הסופי הוא בן הרגע
 57 ב. "להיות כמו שהיינו לפני שהיינו"
 59 ג. תמונה ממחוזות הדמיון
 60 ד. שתי וערב והקוטביות שבאחדות

68 טעם

- 77 מסעותי עם הנפס
 77 א. סימני דרך: צבע המים
 ב. הסופים נקראים סופים בשל שארית של נפס
 78 שדבקה בהם (שבלי)
 80 ג. כמו שניים שנדחקים יחד דרך אותה הדלת
 82 ד. ישות שמהותה שליטה ורצייה
 86 ה. אישיות, תכונות, התקשרויות
 89 ו. מאמצים והזדקקות (אדְטְרָאר)
 94 ז. הנפש השלווה – פסגת מסעה של הנפס

- 97 דרך הגינוי והתבודדות בהמון
 97 א. גינוי ובעלי גינוי
 104 ב. חפים תרמדי' ודרך הגינוי
 108 ג. הנקשֶׁבְנִדְיָה, הזכר הדומם וזיכרון שמעבר לזמן
 111 ד. אחד־עשר העיקרים
 114 ה. הערה לסיום: זה לא לימוד מכני, אין צורך לשנן

116	אינטימיות וחלומות
122	חלום הארבעים
129	ידיעת אלוהים
129	א. קלישאות וגילויים
134	ב. הידע המועיל
136	ג. זהויות ודימויים
140	ד. מחייבת התכונות (מחו אל־ספאת)
142	ה. תהייה, אי־ידיעה
147	אתיקה סופית: אָקְסַאן וְאִית'אר
147	א. שלוש שאלות
151	ב. מהו כל האדם?
155	ג. הדרכים מרובות
158	ד. מידות טובות: הערפת הזולת
162	הלב: גומחת האור
162	א. בֵּית שְׁמוֹ לֵב
166	ב. חֲפִים תְּרַמְדִּי
169	ג. הסוד במרכז ההוויה
170	ד. בין שתי אצבעות של הרחמן
172	ה. גביע האהבה
174	ו. פסוק האור
177	ז. התמזגות
179	ח. דברי הפרידה של טווידי
180	כאילו... מראות ממרחב הדמיון א'
180	א. חזיונאים
186	ב. ח'רָד, האיש שעשוי גשם
188	ג. אבֵן עֲרָבִי

191	ד. קורבין והדמיון היוצר של אֶבֶן עֶרְבִי
193	מראות ממרחב הדמיון ב'
194	א. מה זה בְּרִנְחָה'?
196	ב. תודעה בינארית
199	ג. הדמיון
201	ד. ארץ האמת
205	ה. הַבְּרִנְחָה' שאתי: דמיון, ארוס, יצירה
209	ביבליוגרפיה
216	מפתח שמות ונושאים

מבוא

את הפרקים בספר הזה, שעניינו טעימה של דברים נסתרים, מה שנוהגים לקרוא "מיסטיים", אפתח באחת המדרגות העליונות בסולם העלייה שהתוו חכמי הלב הסופים: גִּמְעַ וְתַפְרָקָה, ובעברית: חיבור ופירוק; או התכנסות והתבדרות; או ריכוז ופיזור. אני עושה זאת מתוך כורח פנימי, כי מלאכת הכתיבה של הספר הזה אינה אלא תנודה בין שני קטבים: מזה פיזור, המצב השכיח, המוכר, הידוע. מצב שבו כלי ההכרה – החושים, הרגש, הרצייה, המחשבה – נעים וזעים אנה ואנה, קופצים לכאן ולשם, ורק מפעם לפעם, לשעה קלה מאוד, נעגנים בדבר מה ואוחזים בו; ומזה המצב הקוטבי: התכנסות, חיבור, ריכוז, כאשר בכלי ההכרה, פתאום, משתררת דומייה, אי־תנועה, מתרחשת התכנסות לנקודה אחת דוממת ונולדת האזנה אחרת. יש הקוראים לכך התמקדות.

קְשִׁירִי, מורה סופי נודע בן המאה האחת־עשרה, מביא ב"איגרת" שלו דברים בשם המורה אָבוּ עֲלִי דְקָאק (מת 1015), וכך הוא כותב:

צמד המושגים התכנסות והתפזרות נזכר הרבה בדברי הסופים. המורה אָבוּ עֲלִי דְקָאק היה אומר: התפזרות היא מה שמייחסים לך והתכנסות היא מה שנלקח ממך. לאמור: מה שעבד אלוהים משיג בעבודת אלוהים ובמעשי בשר ודם שלו, זה פיזור; ומצבים שבהם מתגלים דברים אלוהיים, כגון מהויות רוחניות או נועם וחסד שאלוהים משפיע – זה ריכוז (אנתולוגיה, עמ' 364, פסקה 11).

האמירה הזאת מאתגרת אותי, מעין איפכא מסתברא. כשאני חושבת

"פיזור" אני חושבת היסח דעת, חוסר מיקוד, חלומות בהקיץ; והנה כאן קְשִׁירִי, או המורה שלו, מייחסים את המצב הזה לקיום מצוות, ל"עבודת אלוהים", ומחברים אותו בנשימה אחת עם "מעשי בשר ודם" – אתמהה...

אני ממשיכה לקרוא וחשה שהדברים מתבהרים מעט:

האדם זקוק הן לריכוז הן לפיזור; מי שאין בו פיזור אינו עובד את אלוהים, ומי שאין בו ריכוז אינו יודע את אלוהים. "אותך אנו עובדים" (סורת אל־פֶּאתַחַה, 5) – רמז לפיזור; "ובך נבקש מגן" (המשכו של אותו פסוק) – רמז לריכוז. כשאדם משיח עם אלוהים ופונה אליו כדי לחלול את פניו, לקרוא לו, לשבח אותו, להודות לו, להצטדק לפניו או להתחנן אליו – הריהו במעמד של פיזור (תִּפְרָקָה); וכשהוא מאזין בצפון לבו למה שריבונו אומר לו ומקשיב בלבו לקריאת אלוהים, לשיחו, לגילוי משמעות שאלוהים מראה לו או לרמז שהוא רומז לו – אזי הוא צופה במצב של ריכוז (אנתולוגיה, שם).

"מי שאין בו פיזור אינו עובד את אלוהים ומי שאין בו ריכוז אינו יודע את אלוהים" – איך אפשר להבין את הקביעה הזאת? ואולי קְשִׁירִי וְדִקְאָק רומזים שעבודת אלוהים מתקיימת בתוך מצבים אנושיים מוכרים, ואין לטעות בינה ובין ידיעת אלוהים, שהיא מצב נדיר של יחיד סגולה? במצב הראשון יש כמה אפשרויות של קשב; המצב השני כולו קשב. הבה אבחן את מצבי שלי: אני מרימה את ראשי, מתבוננת בעצמי ובסביבתי ורואה תמונה של תִּפְרָקָה: על שולחן קטן ליד מיטתי מונחים שלושה ספרים: "שאין יודעים דְּכָר" מאת חורחה לואיס בורחס, *The City of the Heart: Yunus Emre's Sufi Verses of Wisdom and Love* ו"נדננת הזיכרון", ספר שירים חדש (2021) של חברתי המשוררת אילנה אבן טובי-ישראלי. לא מקרה הוא שהם מקובצים יחד ליד מיטתי: ספרות, שירה, הגות, התבוננות – תחומים שקרובים לאישיותי וארוגים בהכרתי מימים ימימה. איני יודעת באיזה סדר אקרא בהם. מן הסתם אקרא לסירוגין,

לא בזה אחר זה אלא קצת פה קצת שם. אוסף השירים של יונס אַמְרָה, המתורגם מטורקית לאנגלית עילגת, ידרוש תשומת לב מיוחדת: השתדלות למצוא נוסחים חלופיים, ובה בעת השתדלות שלא להתפתות להציע נוסחים חלופיים, שהרי אין זה ענייני, והספר יצא כבר לאור. כך או כך, גם אם תשומת לבי מכוונת לספרים מבחירה, מסקרנות ומחיבה, וגם אם הקריאה בכל אחד מהם דורשת סוג של ריכוז – אני רואה תמונה של התפזרות, אי-ריכוז, ביזור. וגם זה: אני כותבת, הרדיו פתוח, ואני מקשיבה בחצי אוזן לראיונות בענייני היום. לדברים שאני שומעת בחצי אוזן עולות בי תגובות מהירות, רגשיות, מוכניות. שומעת? בחצי אוזן? אפשר לשמוע בחצי אוזן? כן, מצב מוכר, מצב של פירוק, פיזור – מה שהסופים קוראים לו תַפְרָקָה – גם בעבודת אלוהים? ואולי המורים מתריעים ברמז שעבודת אלוהים עלולה גם היא להיות מוכנית, מקובעת, אוסף של פעילויות ריטואליות ידועות מראש?

כי קורה לפעמים, באופן ספונטני או מתוך כוונה, שאני נכנסת אל מרחב אחר, ואני רואה משהו אחר, לפעמים בבהירות לפעמים בעמימות. הנה כך: אני פורשת לחדר אפלולי ומתיישבת או שוכבת שם בפנינה ברגליים פשוטות או משוכלות, מניחה כרית קטנה מתחת לראשי, מתכסה בשמיכה קלה, עוצמת את עיני ומתבוננת בנשימה. תרגול, פרקטיקה, יש שיאמרו טכניקה. אם מתמידים בה, פירותיה מתמזגים עם הדם והנשימה והם קיימים גם מעבר לשעה הדמומה הזאת. אני מתבוננת במה שקורה בי כשאני לוקחת פסק זמן יזום, יושבת דמומה, עיני מושפלות או עצומות, ואין בתודעתי כלום. שכחתי לחשוב, חדלתי להעלות בְזִיכְרוֹן דברים שקרו לי, שקראתי או שמעתי, שמטתי את זרם התודעה ואיני תרה אחר משהו, כלשהו, שימלא אותו. אני בפסק זמן, לומדת להתבונן בשקט. להאזין בשקט. להיות בשקט. מניחה לשקט הנושם למלא אותי.

להתבונן בנשימה, עניין של מה בכך. הנשימה מתרחשת בין כך ובין כך; היא אינה זקוקה לי ולתרגול כזה או אחר. התודעה שלי טוענת שאין צורך לשים לב לנשימה; היא קורית ממילא, מאליה.

למה בכל זאת אני מתבוננת בה? כי בישיבה הדמומה מתגלה לי משהו חדש: אני רואה שהנשימה מחוברת למשהו שנושם אותה, אני רואה שהנשימה ננשמת. ובמרחב שבתוכו אני יושבת בדממה אני רואה שגם אני ננשמת. משהו נושם אותי. הידיעה הזאת אינה מגיעה אלי משיעור שלמדתי, מטקסט שקראתי; אני רואה. בתוך השקט מתעוררת ראייה, חדשה, ראשונית; מי רואה? מה רואים? אני רואה את הקצב האטי והקבוע של נשימותי: פנימה החוצה, מעלה מטה, אחת שתיים, יָא הוּ יָא הוּ יָא הוּ. הלב מתרונן. אלו הם חיי. אני דוממת, אבל בתוך הרטט של הלב ותנודות הנשימה יש חיות גדולה. אני חיה, חיה מאוד, חושי פתוחים וריקים, מי יוכל לעצור את תנועת החיים הזאת של הדם והנשימה ומי יודע מה עוד. מה עוד... "אני ישנה ולבי ער". משהו או משהו נושמים אותי, מחיים אותי. אני כאן. חיה, ערה, פתוחה. אני במצב שהסופים קוראים לו ג'מָע.

אני עוצרת. פוקחת את עיני. חוזרת למצב של "פיזור" בעבודת אלוהים שלי. מתמקדת בכתיבה וחושבת כי בנקודה זו נכון שאענה על שלוש שאלות שנובעות מהדברים שכתבתי לעיל. אחת: "חכמי הלב הסופים" – מיהם "חכמי הלב"? שתיים: "סולם העלייה שהתוו חכמי הלב הסופים" – מהו סולם העלייה הזה, לאן הוא מוביל ומהן המדרגות שבו? שלוש: אני מזכירה את "צפון הלב" – מהו צפון הלב?

חוכמת הלב, חכמי לב, חכמות לב

את הביטוי "חוכמת הלב" והביטויים הנלווים אליו – חכמי לב וחכמות לב – למדתי מפרשת ויקהל-פקודי בספר שמות, פרשה העוסקת בפרטי הפרטים של יצירת המשכן במדבר; המשכן על רהיטיו ואביוזי הקודש שבו, על מלבושי הכוהנים והלויים המשרתים בקודש ובעיקר בגדי הכוהן הגדול: "וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל כָּל חַכְמֵי לֵב אֲשֶׁר מְלֵאתִיו רוּחַ חֵכְמָה וְעָשׂוּ אֶת בְּגָדֵי אֶהְרֹן לְקַדְשׁוֹ לְכַהֵנוּ לִי" (שמות כח, ג). הביטוי חוזר גם בהקשר של נשים: "וְכָל אִשָּׁה חַכְמַת

לֵב בִּידְיָהּ טוֹו וַיְבִיאוּ מִטּוֹה אֶת הַתְּכֵלֶת וְאֶת הָאַרְגָּמָן אֶת תּוֹלְעַת הַשָּׁנִי וְאֶת הַשֵּׁשׁ. וְכָל הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא לְבָן אֶתְנָה בְּחֻמָּה טוֹו אֶת הָעֵזִים" (שמות לה, כה-כו). בהמשך, כשבצלאל בן אורי הרב־אמן ואהליאב בן אחיסמך העוזר על ידו נבחרים להיות מופקדים על היצירה הנשגבה הזאת, אומרים עליהם הפסוקים:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא ה' בְּשֵׁם בְּצִלָּאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּר לְמִטָּה יְהוּדָה. וַיִּמְלֵא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחֻמָּה בְּתִבּוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל מְלָאכָה [...] וּבַחֲרָשֶׁת אֲבָן לְמִלֵּאת וּבַחֲרָשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל מְלָאכֶת מַחְשָׁבֶת. וְלַהוֹרֵת נָתַן בְּלָבוֹ הוּא וְאַהֲלִיאָב בֶּן אַחִיסָמָךְ לְמִטָּה דָן. מֵלֵא אֲתֶם חֻכְמַת לֵב לַעֲשׂוֹת כָּל מְלָאכֶת חֲרָשׁ וְחֹשֶׁב וּרְקִים בְּתֵכֶלֶת וּבְאַרְגָּמָן בְּתוֹלְעַת הַשָּׁנִי וּבִשֵּׁשׁ וְאַדְגַּ עֲשִׂי כָּל מְלָאכָה וְחֹשְׁבֵי מַחְשָׁבוֹת (שם, ל-לה).

לבסוף:

וַעֲשֵׂה בְּצִלָּאֵל וְאַהֲלִיאָב וְכָל אִישׁ חָכֵם לֵב אֲשֶׁר נָתַן ה' חֻכְמָה וְתִבּוּנָה בְּהֵמָה לְדַעַת לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מְלָאכֶת עֲבַדַת הַקֹּדֶשׁ לְכָל אֲשֶׁר צִוָּה ה'. [...] וַיַּעֲשׂוּ כָּל־חֻכְמֵי־לֵב בְּעֲשִׂי הַמְּלָאכָה אֶת־הַמְּשָׁכָן עֲשׂוֹר יְרִיעַת שֵׁשׁ מְשֻׁזָּר וְתֵכֶלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלְעַת שָׁנִי כְּרִבִּים מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב עֲשֵׂה אֲתֶם (שמות לו, א; ח).

כמו שקורה, לפסוקים האלו הגעתי במקרה: חיפשתי משהו אחד, ונמצא לי משהו אחר. התבקשתי להכין הרצאה על פרשת השבוע. חיפשתי בפירוש של ר' אברהם בן הרמב"ם לספר שמות משהו שיהלום את הרוח הסופית של יהודי מצרים, והעליתי חרס ביד: פירושיו של ר' אברהם לספר שמות לא ענו על ציפיותי. אבל מתוך שלא לשמו הגעתי, דרך אגב כביכול, אל הפרשות המופלאות המספרות על בניית המשכן. אף שנאלצתי לוותר על פירושיו של ר' אברהם בן הרמב"ם, גיליתי את "חוכמת הלב" וידעתי כי מצאתי סוף־סוף ביטוי הולם למה שקוראים "מיסטיקה". המילה מיסטיקה זרה לעברית וגם לערבית. העברית אימצה את המילה הזאת ומשתמשת בה לצורך

ושלא לצורך, אבל בערבית אין מילה מיוחדת למיסטיקה. בדרך כלל משתמשים בתצוף – דהיינו סופיות – כשם גנרי: למיסטיקה יהודית, למשל, קוראים אל־תצוף אל־יהודי, למיסטיקה הודית אל־תצוף אל־הנדי וכן הלאה. אין לי עניין להיכנס לדיון פילולוגי והיסטורי במקורה ובגלגוליה של המילה מיסטיקה וגם לא לפולמוס על מעלותיה וחסרונותיה ועל מילים נרדפות שמציעים לפעמים. די אם אומר ששמחתי ב"חוכמת הלב" שמחה גדולה, כי היא נתגלתה לי כביטוי הולם מאין כמוהו לחוכמה מסוג מיוחד, חוכמה היורדת כגשם על אדמת הלכות; שרומזת כי כשהלב נפתח משהו ניעור בו והוא רואה כפי שלא ראה מעודו; שמלמדת איך מתוך ראייה כזאת מפציעה יצירה; שמראה איך עובדים עם חומרים מסוגים שונים ואיך מעבדים אותם באופן שיופקו מהם כלי קודש מרהיבים ביופיים. לא מלאכה סתם, אלא יצירה שיש בה רוח חיים, מונחית בהשראה אלוהית. במילים אחרות: חוכמת הלב מלמדת איך להפוך חומרים פשוטים ומצויים – אפילו במדבר – לעצמים נדירים המקרינים יופי וקדושה. כך בנוגע לעצים, אבנים, מתכות וברים שמהם נבנה המשכן, כך בנוגע לצלילים ומילים שבהם מברכים, משבחים, מודים ושרים, וכך בנוגע לכני האדם, וליתר דיוק: ללכות בני האדם.

חוכמת הלב אינה רק נחלתם של מי שנוהגים לכנות מיסטיקנים, אשר אפשר למקם בקרב חבורות ובמרחבים שמכנים מיסטיים. יש יוצרים, סופרים, משוררים, אמנים, שברגישותם הייחודית קולטים משהו, רואים משהו, יוצרים משהו, מחדשים משהו, מתוך ידע מופלא שאינו הולך בתלם של סוגי הידיעות הנרכשות, הממוסדות, הציבוריות. הנה שורות מחוכמת הלב של עמליה כהנא־כרמון:

כתיבה היא עשייה אשר במפורש חותרת ללכת בניגוד לכיוון הידע. היא הולכת לאחור, אל הקדם־ידע: כדי לראות ולחוש דברים בעיניים חדשות. או שהיא מדלגת מעל לידע התיאורטי המוקנה

כמו מעל למשוכה. שכן עניינה הוא בדיוק זה: להתנתק ממנו. כרי להיות מסוגלת לצוד ברשת הפרפרים שלה את כל שמעופף באוויר מחוץ לבניין של מוסדות המשנה הסדורה. היא זקוקה לנייר חלק, לא לנייר משבצות (כהנא-כרמון, "לשים ראי לשמש").

למה זה חשוב בעיניי? לחוקרים שבינינו יש נטייה לקטלג את חומרי המחשבה והמחקר שלהם, לארגן רשימות של דברים, נושאים, אנשים, על פי קטגוריות – מה שנקרא לערוך טקסונומיות. את הידע האנושי מקטלגים על פי קטגוריות כמדע, ספרות, היסטוריה, פילוסופיה, לוגיקה, פסיכולוגיה, תיאולוגיה, מטפיזיקה, סמנטיקה פרשנות ועוד כיוצא באלו. בתוך הטקסונומיה הפנומנולוגית הזאת חסרה לי קטגוריה של מי שחוכמתם והידע שלהם אינם הולמים אף אחת מהמחלקות הללו. אולי בעבר קראו להם נביאים. היום נוטים לכנות אותם מיסטיקנים; לפעמים תיאוסופים. במסע שלי בעקבות הסופים אני נתקלת בחסר הזה. מקור הידע של אלו המשתייכים לקטגוריה החסרה הזאת אינו הידע השכלי, אלא ידע שמחובר לאיבר אחר הקיים בקרבנו בקיום אנושי – הלב על מדוריו השונים. הלב לא כמטפורה פואטית, לא כהפשטה מטפיזית, לא כאובייקט לניתוח קרדיולוגי או פסיכולוגי, אלא כהוויה ממשית, פועמת, אינטימית, שלמה, שמתעוררת בתנאים מסוימים לידיעה מיוחדת, להכרה שונה ממה שקיבלנו כמורשת מאבותינו, למודעות בלתי פוסקת של שפע, של "עוד". לקטגוריה הזאת נמצא לי השם "חוכמת הלב" ואימצתי אותו אלי ואל כתיבתי באהבה.

סולם העלייה

ריכוז ופיזור, כתבתי, הם צמד מילים שמציין את אחת המדרגות הגבוהות בסולם העלייה של הסופים. את הסולם הזה בונים צמדי מילים – לא המילים בונות אותו כמובן, אלא המצבים שהמילים מציינות. והמצבים הם תמיד מצבים מתחלפים, בלשון הסופית

אֶחָוָאל (וביחיד **חָאל**), תמיד באים בצמד: כל מצב ולצדו מצבו ההופכי. מהם מצבים? אלו הם הלכי רוח נמרצים, ספונטניים, משתנים, שבהם מתנסים ההולכים בדרך. הם נוחתים על ההלך בסערה, ומשהם חולפים הם משאירים אותו אחוז טלטלה ונפעם כמו אחרי רעידת אדמה. הם כמו ברקים באפלת הלילה, אומרים המורים. הצמדים, שריכוז ופיזור הוא אחד מהם, מורים על הדינמיות שבה מתנסים חכמי הלב ההולכים בדרך; על ההתרוצצות בין חָאל אחד לבן זוגו הקוטבי. עולם המושגים המודרני ישלח אותנו מן הסתם אל מצבי נפש דו־פולאריים, אל הפרעות דו־קוטביות. בתפיסה הסופית המצבים המשתנים משקפים את הקרבה לאלוהים או הריחוק ממנו. סַרְאג', מחבר בן המאה העשירית שליקט עדויות רבות על הסופים ומפיהם, כותב:

הקרבה לאלוהים מביאה לידי שני מצבים: יש ובקרבת אלוהים גוברת היראה על הלב ויש וגוברת עליו האהבה. כשהלב קרוב אל ריבונו וצופה בתוארי גדולתו, אימתו וכוחו, גוברים בו פחד, בושה וחרדה; וכשהלב קרוב אליו והוא צופה בנועם אלוהים, בחסדו הקדום, במאור פניו ובאהבתו, אז גוברים בו אהבה, כמיהה, ריגוש ולהט עד כי יש והוא קץ בחייו (אנתולוגיה, עמ' 197, פסקה 1).

במובאה הזאת סַרְאג' מדבר על הצמד שבו מכנים את המדרגה הראשונה בסולם העלייה: פחד ותקווה (בערבית **חַ'וֶף וְרַגָ'א'**), או גם יראה ואהבה (**חַ'וֶף וּמַחְבָּה**). הצמד הזה מצביע על הפחד מהבלתי נודע שבו מתנסה ההלך בראשית דרכו ובמהלכה. כמי שהולך לבדו במדבר, אין הוא יודע לאן תוביל אותו הדרך ומה מצפה לו בה. מול הפחד, בטלטלת הרגשות הוא מתנסה גם בתקווה להגיע, גם אם אין הוא יודע היכן הוא השם שאליו הוא הולך, שאליו מוליכים אותו. במינוח הסופי פחד ותקווה נקראים גם יראה ואהבה, והם מחוברים בטבורם לגעגועים ולכמיהה אל הלא נודע.

בלשונו של חֶקִים תַרְמָדִי (המאה התשיעית), אחד מחכמי הלב הקדומים, הקוטביות בדרך נשמעת כך: